

Анатолій Матвійович ШУЛЬГА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри фундаментальних

та юридичних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

КРИЗА НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ЯК ЯВИЩЕ ТА ПОНЯТТЯ

Науковці завжди переймалися проблемою *ефективності соціальних норм*, приміром, у колишньому СРСР предмет дослідження становила «ефективність правових норм» [1]. На сьогодні об'єктивно існує таке явище як *криза нормативного регулювання* (у подальшому – КНР), під якою, на нашу думку, насамперед слід розуміти *істотне зниження ефективності дії системи соціальних норм*. Загалом КНР – це *конкретно-історична тенденція* в життєдіяльності певної країни (або – країн, міжнародного співтовариства). *Якісно-кількісний* вимір КНР залежить від низки типологічних особливостей *конкретної країни*: «світська», «релігійна», «економічно розвинена», «країна у стані громадянської війни», «країна у стані аномії», «країна, що масово приймає мігрантів і проводить політику мультикультуралізму» тощо. Приклади: в країнах ЄС має місце високий рівень атеїзму автохтонного населення (в умовах «ісламізації Європи»); в США більшість населення – віруючі (за наявності Церкви Сатани, її популярності у низки «елітаріїв»); є країни з високим і низьким рівнем «законослухняності громадян», «законності та правопорядку» тощо.

З огляду на *ознаки КНР*, дане явище, по-перше, необхідно розуміти як *істотне зниження ефективності дії основних складових системи соціальних норм*: норм моралі, норм права, релігійних норм. Так, наприклад, можна виокремити низку понять, що відображають даний аспект КНР: «моральна деградація суспільства» (існує «індекс морального стану суспільства»); «тіньове право», «телефонне право», «правовий нігілізм громадян», «правове невігластво громадян», «невиконання судових рішень», «порушення прав людини» (наприклад, у тюрмі Гуантанамо, відповідно до позиції Пентагону застосування тортур є «нормальним»), «альтернативна юстиція» (приміром, має місце у ФРН в середовищі мусульман); «секуляризація населення». Видами кризи *нормативно-правового регулювання* [2 ; 3] є криза внутрішньодержавного (національного) права (приклад: «війна законів» під час розпаду колишнього СРСР), криза міжнародного права (приклад: бомбардування Югославії силами НАТО у 1999 р. без мандату ООН, котре у подальшому, з огляду на зміст виправдовувального коментаря одного з американських сенаторів, отримало іронічну назву «гуманітарне бомбардування»).

По-друге, КНР вказує на *істотне зниження ефективності дії нормативного регулювання* (у подальшому – НР) відносно *ненормативного регулювання* (у подальшому – ННР). Поняття «КНР» відображає *тенденцію* щодо *співвідношення ефективності дії НР і ННР в сучасному економічно розвиненому суспільстві* («інформатизованому», «цифровому», «гаджетизованому»), суспільстві з *технологічним укладом* де фундаментальне значення має комп'ютерна техніка, масові комунікації тощо. Наприклад, в країнах ЄС підліток в середньому «спілкується» з екранами близько 8 годин на добу (18-річний європеець – людина, яка провела біля екранів більше 4 років; семирічна дитина – 1 рік). Результат: погіршується моральна, правова тощо *соціалізація* підлітків. В сучасній психіатрії поряд з діагнозом «інтернет-залежність» існує діагноз «цифрове слабоумство» («digital dementia»): у функціонуванні мозку спостерігаються негативні зміни – погіршується увага, уява, образне мислення, здатність до емпатії, самоконтроль та ін. [4]. У зв'язку із зазначеною та іншими проблемами в ЄС з травня 2018 р. діють нові «правила обробки персональних даних» (Регламент ЄС 2016/679 від 27.04.2016 г. – «General Data Protection Regulation»), які встановлюють віковий поріг (від 13 до 16 років) для доступу дітей (за згодою батьків) до соціальних мереж.

В «цифровому суспільстві» (на відміну від «традиційного суспільства»), з огляду на можливості детермінації («продукування») *масової поведінки*, ННР має ознаки *домінування* щодо НР. Основна *причина* домінування ННР – поява, швидкий розвиток, перманентне (цілодобове) функціонування *ЗМІ* (преса, радіо, телебачення, інтернет тощо). Їх прямий і опосередкований зв'язок з такими механізмами загальної і правової соціалізації як ідентифікація, статеворольова типізація, наслідування, навіювання, конформність, психічне зараження [5, с. 282].

Зазвичай щодня *свідомість* (і *підсвідомість*) пересічної «сучасної людини» (нерідко в умовах «інформаційної війни») має відносно довготривалий зв'язок зі *ЗМІ* (насамперед з цифровими *ЗМІ* – «телебачення», «інтернет»), з певною *інформацією*, що потенційно здатна впливати і фактично впливає на *мислення* і *поведінку* багатьох людей. У зв'язку із зазначеним не випадково існує поняття «четверта влада», під якою розуміють *ЗМІ*. Поняття «четверта влада» насамперед відображає можливості впливу *ЗМІ* на *громадську думку*. Загалом дане поняття відображає можливість соціально-масштабного впливу *ЗМІ* на психічний стан людей, що закономірно передують їм тій чи іншій «зовнішній поведінці» («споживчій поведінці», «електоральній поведінці» тощо). Приміром, існують «надж-технології» [6] як технології «керування вибору», «м'якого підштовхування» до певного роду «бажаної поведінки», котра *де-юре* залишається проявом «свободи волі» людини. Такого роду технології на сьогодні використовуються в *державному*

управлінні, зокрема, при урядовій «розробці державних програм» [7]. Є «технології маніпуляції громадською думкою», «технології впливу на масову свідомість» як технології трансляції «думок» у спосіб, коли «чужі думки» стають для людей їх «власними думками». Приклад: відповідний зміст оприлюдненої в інтернеті книги з назвою (мова оригіналу – російська): «Контент-маркетинг в соціальних мережах: як засісти в голову передплатників і захопати їх у свій бренд». ЗМІ є чинником формування *стереотипів мислення* і, відповідно, *стереотипів поведінки* («мовної», «фізичної» поведінки) людей.

На сьогодні на процес *соціалізації особи*, розуміння людьми *соціальної норми* насамперед впливають інтернет-ЗМІ (їх десятки тисяч), соціальні мережі (їх користувачі – близько 40 % населення планети Земля) – відкриті, закриті. Існують *технології залучення особи в закриті соціальні мережі з власним розумінням «норми»*. В інтернеті існують «суїцидальні групи», «деструктивні групи», практика «кібербулінгу», «тролінгу» тощо. «Аморальне» (зокрема, – «обман») часто-густо розуміється як «норма». *Віртуальний інформаційний простір* наповнюють різного роду «фейки», «інформаційні вкидання», «інформаційні атаки» (наприклад, – на Ощадбанк РФ у 2016 р., наслідком чого певний час була паніка у вкладників банку) тощо.

Інтернет-ЗМІ, соціальні мережі та інші інтернет-чинники загалом у якісно-кількісному плані істотно впливають на уявлення особи про *прийнятну, необхідну, бажану* тощо *соціальну поведінку особи* (поведінку «моральну», «економічну», «політичну» тощо). Інакше кажучи, ЗМІ впливають на *особистість* людини, на її уявлення про «правильне» і «неправильне», «добро» і «зло», «дозволене» і «заборонене», на її *ціннісні орієнтації, поведінкові установки*. Приклади впливу ЗМІ на масову свідомість (поведінку): участь в організації геноциду у Руанді (1994 р.) «Вільного радіо Тисячі пагорбів», здійсненого народом «хуту» щодо народу «тутсі»; невіддільність від інтернету в РФ руху «А.У.Е.» (російська аббревіатура), який пропагує кримінальні цінності, кримінальний триб життя і має більше десяти мільйонів послідовників, серед них – більше мільйона підлітків [8]. Для протидії даній тенденції і для усунення відповідної прогалини у кримінальному законодавстві, в РФ у 2017 р. підготовлено *законопроект* про заборону зазначеної пропаганди [9]. В Україні система заходів *протидії* зародженню і поширенню *аналогічної* кримінальної молодіжної субкультури [10] охоплюється поняттям «*протидія злочинності*» (приміром, здійснюються відповідні «профілактичні заходи») [11].

Висновок. Криза нормативного регулювання суспільних відносин – це істотне зниження ефективності дії системи соціальних норм відносно системи засобів ненормативного регулювання, насамперед – діяльності електронних ЗМІ як чинника формування стереотипів мислення і поведінки людей.

Список бібліографічних посилань

1. Кудрявцев В. Н., Никитинский В. И., Самощенко И. С., Глазырин В. В. Эффективность правовых норм. М. : Юрид. лит., 1980. 280 с.
2. Тихомиров Ю. А. Нормативное регулирование: взлет или кризис? *Журнал российского права*. 2006. № 4. С. 96–102.
3. Краснов Ю. К. Некоторые теоретические и практические аспекты кризиса права в современном мире // МГИМО. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/aef/krasnov.pdf> (дата звернення: 20.10.2019).
4. Стрельникова Л. Цифровое слабоумие. *Химия и жизнь*. URL: <https://www.hij.ru/read/articles/view/5210> (дата звернення: 20.10.2019).
5. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи : монографія. Харків : Майдан. 2013. 412 с.
6. Иванова П. Надж-технологии как инструмент современных политических кампаний // Высшая школа государственного администрирования МГУ. URL: http://www.anspa.ru/linkpics/News/P_Ivanova_statya_nadz-marketing.pdf (дата звернення: 20.10.2019).
7. Вахрушева Д. О. Как инновационные рыночные инструменты проникают в государственное управление: феномен надж-практик // Researchgate. URL: https://www.researchgate.net/publication/326548915_Kak_innovacionnye_rynocnye_instrumenty_pronikaut_v_gosudarstvennoe_upravlenie_fenomen_nadz-praktik (дата звернення: 20.10.2019).
8. Ашманов И. Социальные сети – орудие информационной войны // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DwLrR34E840> (дата звернення: 20.10.2019).
9. В Госдуму внесли законопроект о запрете пропаганды криминальной субкультуры. *Новая газета*. 20 нояб. 2017. URL: <https://www.novayagazeta.ru/news/2017/11/20/137167-v-gosdumu-vnesli-zakonoproekt-o-zaprete-propagandy-> (дата звернення: 20.10.2019).
10. Маркин Я. «А.У.Е.» в Украине: кто и как тянет молодежь в криминал. *Вести Украина*. URL: <https://vesti.ua/strana/244168-ae-ro-ukrainski> (дата звернення: 20.10.2019).
11. Гладкова Є. Протидія злочинності // Вісник Кримінологічної асоціації України : сайт. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/protidiya-zlochinnosti> (дата звернення: 20.10.2019).

Одержано 25.10.2019